

Tandlös hemlös värdelös

[Inggallery id=54]

Hemlösa har ofta usla tänder, men de faller mellan stolarna i tandvårdssystemet. Och socialtjänsten väljer billigaste alternativet. Dra ut kostar minst.

Text: Kristina Karlberg | Bild: Anders Löwdin & Yvonne van der Heijde | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 4 2012](#)

– Vi har världens bästa tandvård, säger tandläkare Patricia de Palma. För den som kan betala.

Enligt den svenska tandvårdslagen har alla människor rätt till en god tandhälsa och tandvård som ska ges på lika villkor till hela befolkningen. Men Patricia de Palma menar att lagen inte efterlevs.

– De hemlösa får inte den tandvård de har rätt till. De faller mellan olika stolar i bidragssystemen. Det borde vara en mänsklig rättighet att leva utan tandvärk, kunna äta och ha ett socialt accepterat utseende.

Patricia de Palma arbetar sedan tio år på Pelarbackens tandläkarmottagning som drivs i samarbete med Ersta Diakoni och ligger i anslutning till Stockholms stads verksamhet för hemlösa på Södermalm. Hit kommer hemlösa ofta akut med allvarliga muninfektioner eller tandvärk. Det är också det de får hjälp med. Precis som i resten av landet. Allt annat än akuta ingrepp faller utanför – och är upp till varje socialtjänst att bedöma.

– Hemlösa hör till vårt sista-hands-ansvar och de kommer ofta in akut med värk till en klinik eller till sjukhusets käkkirurg efter olika former av trauman, säger Ann-May Bodén på landstinget i Värmland. Om en hemlös är i behov av mer behandling än vad som ingår i akuttandvård kan vi hjälpa vederbörande att begära bistånd från socialförvaltningen. Dessvärre innebär det att olika socialkontor och olika

kommuner som regel inte gör likvärdiga bedömningar.

Alla landsting har rätt att upprätta lokala tillämpningsanvisningar. I Västra Götalandsregionen utgår man från Socialstyrelsens definition av hemlöshet, och låter även där hemlösa få rätt till "behandling som snarast behöver utföras och skall vara begränsad till omgivande tänder eller vävnader". All övrig tandvård för hemlösa lämnas till socialtjänsten att fatta beslut om.

Umeå kommun var däremot tidigt ute med att tillsammans med Folktandvården och Västerbottens läns landsting låta alla hemlösa få laga sina tänder. För många blev det början till en vändpunkt för att nå värdigare liv. Som andra kommun i landet har Skellefteå i Västerbotten tagit samma beslut.

I Stockholmn tampas Patricia de Palma med regelverket kring så kallad Nödvändig tandvård. Efter 1 100 kronor i betalda patientavgifter ger det rätt till frikort och en gratis munhälsobedömning varje år. Men de hemlösa i Stockholm utesluts ofta från finansieringsmöjligheten, menar hon. Reglerna gäller personer på äldreboende, den som har omfattande hjälp från hemtjänsten eller har en allvarlig psykisk sjukdom. De gäller visserligen inte boendet i sig utan graden av omvårdnadsbehov, men Socialstyrelsen har satt gränsen för behov av tillsyn till tre gånger per dygn, även nattetid. Hemlösa pockar inte på så pass mycket tillsyn.

Landstingen borde lätta på reglerna, anser Patricia de Palma. När hemlösa hänvisas till socialtjänsten, gäller inte längre rätten till tandvård utan det blir bedömningar från fall till fall.

– Jag för en ständig kamp med socialtjänsten, som måste hålla budget och oftast bara vill ge bidrag för den mest akuta tandvården – som att dra ut tänder, säger Patricia de Palma. Jag slåss för att få göra andra åtgärder, som att bygga tandkronor istället för att dra tänderna. Eller att få göra förebyggande insatser genom att avlägsna tandsten som i ett senare skede kan orsaka tandlossning.

En alltför stor del av hennes arbetstid går åt till att administrera intyg och kostnadsförslag till socialtjänsten.

– Det är oundvikligt att det blir konflikter mellan oss. Socialtjänsten kan lägga resurser på att anlita bedömningstandläkare som avslår de åtgärder som jag tycker borde göras. Istället får jag bara utföra den allra mest akuta tandvården. Det är sorgligt att det ska behöva vara så.

I Stockholm har det dock tillkommit en ny finansieringsmöjlighet på senare tid. Via en fond hos Erstastiftelsen kan de hemlösa som inte beviljats bidrag från socialtjänsten söka pengar för tandvård. Fondmedlen har skänkts av privatpersoner.

Patricia de Palma är även forskare vid institutionen för odontologi på Karolinska institutet. Hennes avhandling från 2007 handlar om hemlöshet och tandhälsa.

De 147 hemlösa som ingick i studien hade i genomsnitt 18 tänder – 26 har medelsvensken. 70 procent av de hemlösa ägde ingen tandborste och kvarvarande tänder var ofta så dåliga att de måste tas bort. Många hade svårt att tugga och få i sig mat.

Tolv personer följdes upp i djupintervjuer ett halvår efter avslutad behandling, där de berättar hur de tänker kring tandvård och tandhälsa. Näst efter önskan om egen bostad, uppgav de allra flesta att de ville ha möjlighet till tandvård.

Att hela tänder var så viktigt för de hemlösa tycker Patricia de Palma är värt att notera. Kopplingen mellan tandhälsa och mänsklig värdighet blev tydlig. De som fått tandvård kände sig mer normala, fick bättre självförtroende och tog fler sociala kontakter. Några gick på jobbintervjuer vilket varit alltför skamfyllt tidigare.

– Har man inte gått till tandläkaren och haft problem med missbruk i många år syns det tydligt på tänderna. Får man hjälp med tandvård kan det vara en väg att ta sig in i samhället igen.

Studien visar att tandvård kan åstadkomma betydligt mer än

friskare tänder. De som fått tandvårdsbehandling hade i högre grad klarat sig ur hemlöshet och missbruk än de som inte fått tandvård.

– Du kan klä dig i Armanikavaj, men har du trasiga tänder och tandluckor signalerar det ändå missbruk, fattigdom och utanförskap, säger Patricia de Palma. Hon har hört kommentarer som: "Jag växte tio centimeter, när jag kunde sträcka på mig och visa mig igen" eller "Jag trodde aldrig att jag skulle kunna visa mig för släkten något mer eller gå och söka jobb." Patienter på mottagningen för hemlösa vid Folktandvården i Olskroken i Göteborg kan på liknande sätt vittna om vilken stor betydelse tandvården har. En av dem säger:

– Jag slipper tandvärken. Förut kunde jag inte ens dricka ett glas kallt vatten utan att det gjorde ont i tänderna. Jag kan tugga. Det är stor skillnad efter 25 år med ständig tandvärk.

En annan hemlös berättar om vilken betydelse tänderna har i det sociala livet:

– Man skäms när man är ute i samhället om man har gluggar. Jag lärde mig att dölja tänderna och gluggarna genom att knipa ihop med munnen på ett särskilt sätt. Förut skrattade jag inne i mig själv, men kunde aldrig visa utåt när jag var glad. Men det kan jag nu!

Dålig tandhälsa inverkar även på den fysiska hälsan. Tidigare forskning visar på samband mellan tandlossning och hjärt-kärlsjukdomar. Merparten av patienterna i Patricia de Palmas studie hade stora problem med tandlossning. Alla undersökta hade även karies och blödande tandkött. En majoritet hade sårbildningar i munnen som var förstadier till cancer.

– Detta är en tandstatus jämförbar med den i utvecklingsländerna och det hos en grupp som lever i ett välfärdsland.

Utsatta ungdomars tandhälsa ingår i Patricia de Palmas pågående studie. De flesta unga kommer till henne via mottagningen på Maria Ungdom i Stockholm.

– Tyvärr träffar jag många 20-åringar som har tänder i mycket dåligt skick, trots att de har haft fri tandvård fram till nu.

Hennes förhoppning är att bra tandvård kan hjälpa till att förebygga missbruk och hemlöshet.

– Som tandläkare kan man tidigt se skador på tänderna som tyder på missbruk. Då gäller det att slå larm. Vi måste skapa ett fungerande nätverk kring de ungdomar som riskerar att hamna i ett allvarligt missbruk som på sikt kan leda till att de hamnar i hemlöshet.

Förutom i Stockholm och Göteborg finns det speciella tandläkarmottagningar för hemlösa även i Uppsala, Västerås och Lund. Patricia de Palma anser att idealet är små specialanpassade mottagningar, där tandläkarna kan anpassa tandvården efter de hemlösas behov.

– Det är en speciell patientgrupp att arbeta med. Man måste acceptera att de kan ha svårt att hålla tider och att de kan komma med obehandlade sjukdomar som HIV och hepatit. Det krävs också att man avsätter mycket tid till administration. För en privattandläkare som måste dra in stora inkomster varje dag för att få företaget att gå ihop, fungerar det dåligt att ha hemlösa patienter.

Hon berättar att omkring 70 procent av de hemlösa patienterna också lider av tandvårdsrädsla. Ibland hänger rädslan ihop med tidigare traumatiska erfarenheter. Det kan också handla om rädsla för att vara utlämnad hos tandläkaren.

– En del har känt sig ovälkomna på tandläkarmottagningar tidigare. De kanske därför upplever starkt obehag när de kommer hit.

Vid mottagningen för hemlösa vid Folktandvården i Olskroken i Göteborg arbetar tandläkaren Yvonne van der Heijde och tandsköterskan Anna Tepp. Förra året kom 106 hemlösa personer till mottagningen för undersökning och behandling. Precis som i övriga landet ges endast den allra mest akuta behandlingen.

– Folk kommer hit med helt raserade bätt, berättar Yvonne van der Heijde. Vi gör ingen lyxig vård, bara det nödvändigaste som att dra ut tänder, ta bort rotrester och sätta in proteser. Men vi märker hur betydelsefull tandvården är för de hemlösa. De är ofta uppklädda och förväntansfulla när de får

sin protes.

En gång var femte vecka åker Yvonne van der Heijde och Anna Tepp till vårdcentralen Tillfället nära partihallarna i Göteborg, som riktar sig speciellt till hemlösa.

– Vi har bara med oss speglar och patienterna sitter på en vanlig brits när vi gör undersökningen. Det låter kanske märkligt men många skulle bli avskräckta av en tandläkarstol med full utrustning, säger Yvonne van der Heijde.

Efter undersökningen på vårdcentralen får patienten en tid på kliniken där man påbörjar själva behandlingen. Yvonne van der Heijde tycker att arbetet känns väldigt meningsfullt.

– Från att ha varit smutsiga och ovårdade börjar många måna om sitt yttre. Ett tack från någon som tidigare inte har vågat öppna munnen, gör mig tårögd, säger hon.

– Det här är tandvård som känns ända in i maggropen.

kristina@glimratext.se

Läs vidare

Oral health among a group of homeless individuals from dental professional's and patient's perspective, Patricia de Palma, avhandling Karolinska Institutet 2007.